

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים א-ג: הלכות קריאת שמע

סוגיה נה: שהה כדי לגמור את כולה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

אתר תורת אמך www.toralishma.org

סוגיה נה: שהה כדי לגמור את כולה

רקע

הגמ' בדף כד: עוסקת בשני נושאים שאינם קשורים למצות קריאת שמע אלא להלכות תפילה: "דברים החופזים אותו" ו"השווית הקול". בסוגיות אלו נעסוק בהלכות תפילה [סוגיות קא-קב עמ' 461-468], וכעת נתמקד בדין שהה כדי לגמור את כולה הנידון בגמ' תוך כדי עיסוק בדין מבואות המטונפים שאסור לקרוא בהם קריאת שמע. הגמ' דנה אם שהייה כדי לגמור את כולה, מנתקת בין חלקי המצוה, וניתוק זה מפקיע את שם המצוה, או ששהייה זו אינה מנתקת. דין זה נדון בארבע סוגיות, והראשונים עמלים ליישב את המסקנות העולות מסוגיות אלו לשיטה אחידה.

מקורות

- א. גמ' כד:--כה. "ת"ר היה ישן בטליתו... את האדם לידי ירקון"
- ב. גמ' כב:--כג. "ת"ר היה עומד בתפלה ומים שותתין... גברא חזיא הוא ותפלתו תפלה" ר"ה לד.-לד: "אמר ר' יוחנן שמע תשע תקיעות... חזור לראש" מגילה יח.-יח: "ת"ר קראה סירוגין יצא... דשמואל הוא דחייש ליחידאה"
- ג. תוס' כב: ד"ה אלא; כד: ד"ה אמר; ראש השנה לד: ד"ה לדידי רי"ף יד. "היה עומד בתפלה ומים שותתין... שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש" טו:--טז. "אמר רב הונא תלמיד חכם... אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש" תלמידי רבינו יונה יד. ד"ה וכתב רא"ש סי' כג, "להיכן הוא חוזר... כדי לגמור את כולה חוזר לראש" [יג: עמודה שנייה למעלה]
- ד. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ב הי"ב, ופ"ג הי"ד; הל' תפילה פ"ד הי"ג
- ה. שו"ע סי' סה סע' א, ומשנה ברורה ס"ק ב, ד סי' פה סע' א
- סי' קד סע' ה, ומשנה ברורה סקט"ז

הסבר הסוגיה

קראה [את המגילה] סירוגין - יצא, סירוסין - לא יצא. ר' מונא אומר משום רבי יהודה: אף בסירוגין, אם שהה כדי לגמור את כולה - חוזר לראש. [ברייתא מגילה יח.-יח:]

ארבע סוגיות עוסקות בדין "שהה כדי לגמור את כולה". סוגייתנו [כד:], סוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" [כב:], סוגיה במסכת ראש השנה [לד:] וסוגיה במסכת מגילה [יח:].

מסוגייתנו ומהסוגיה במסכת ראש השנה משמע, שר' יוחנן ורבי אבהו חולקים בדין שהה כדי לגמור את כולה, ר' יוחנן סובר שחוזר למקום שפסק, רבי אבהו סובר שחוזר לראש. ההלכה לכאורה, כר' יוחנן, כיוון שאין הלכה כתלמיד במקום הרב, וחוזר למקום שפסק. בסוגיה במגילה נחלקו תנא קמא ור' מונא. תנא קמא סובר ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, ר' מונא סובר שחוזר לראש. רב ושמואל חולקים אם הלכה כר' מונא. האמוראים חולקים אם רב פוסק כר' מונא, או ששמואל הוא הפוסק כר' מונא. למסקנה מכריע רב יוסף, ששמואל הוא הפוסק כר' מונא. כיוון שהלכה כרב באיסורים, מסקנת הסוגיה היא שלא פוסקים כר' מונא, והשוהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. בסוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" היתה לגמ' הוה אמינא להעמיד את מחלוקת רב חסדא ורב המנונא בשוהה כדי לגמור את כולה. דוחה הגמ': "אלא דכולי עלמא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש". מכך שהגמ' מעמידה שכולי עלמא סוברים ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ואינה מעמידה שכולי עלמא סוברים שחוזר למקום שפסק, משמע שהגמ' פוסקת, שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

העולה מסוגיות אלו, שמהגמ' בראש השנה, במגילה ובסוגייתנו משמע, ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. מהגמ' בסוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" משמע שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

נחלקו הראשונים בהסבר הסוגיות:

הרי"ף [טז.] מאמץ מסקנות אלו, ופוסק את כל מסקנות הסוגיות להלכה. סוגייתנו והסוגיות בראש השנה ובמגילה עוסקות בכל המצוות, ובהן השוהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. סוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" עוסקת בתפילה, והשוהה בתפילה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

תלמידי רבינו יונה [יד. ד"ה וכתב] מביאים שיטה שנייה בשם רבותינו הצרפתים¹. רבותינו הצרפתים מאמצים את המסקנות העולות מסוגייתנו, ומהגמ' בראש השנה ובמגילה, ופוסקים כר' יוחנן, ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, בין בתפילה ובין בשאר מצוות².

תוס' במסכת ראש השנה [לד: ד"ה לדידין] מסיקים מהסוגיות מסקנות אחרות, ומתוכן פוסקים, ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. לדעתם, הגמ' בסוגיית "מים שותתין לו

¹ שיטה זו היא גם שיטת רבינו יהודה בתוס' [כב: ד"ה אלא].

² לדעתם אין ראייה מסוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, מכיוון שניתן ללמוד מגמ' האומרת "כולי עלמא סוברים" רק כשהיה ניתן לומר שכולי עלמא סוברים אחרת, אך כאן אין אפשרות לומר שכולי עלמא סוברים ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, מפני "דאפילו בדלא שהה איכא מאן דסבר דגברא דחוי הוא וחוזר לראש, היאך היה יכול לומר לדעת זה כששהה חוזר למקום שפסק". לא זכיתי להבין טענה זו, שהרי ניתן להעמיד שלכולי עלמא שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, וכאן יש מאן דאמר שחוזר לראש מפני שגברא דחויא הוא.

על ברכיו" פסקה ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, כיוון שרבי אבהו החולק על ר' יוחנן הוא בתראה, וכלל הוא בידינו שהלכה כבתראה.

לשר מקוצי [בתוס' כב: ד"ה אלא] ולרא"ש [סי' כג] יש שיטה רביעית בהסבר הסוגיות. כדי להבין את שיטתם יש לעיין במעשה של רבי אבהו ור' יוחנן המובא בסוגייתנו ובמסכת ראש השנה:

"רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן והוה קא קרי קריאת שמע, כי מטא במבואות המטונפות אשתיק, אמר ליה לר' יוחנן להיכן אהדר, אמר ליה אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש". רוצה הגמ' במסכת ראש השנה להוכיח מכאן, שר' יוחנן סובר שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. דוחה הגמ': "לדידי לא סבירא לי, לדידך דסבירא לך, אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש" - אני סובר ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, אתה סובר שחוזר לראש, ולכן תחזור לראש. קשה להבין את דבריהם, אם רבי אבהו סובר ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, מדוע הוא צריך לשאול שאלה שתשובתה ידועה כבר?!

קשה יותר להבין את סוגייתנו. הגמ' מקשה שיש סתירה בדברי ר' יוחנן. מחד גיסא הוא סובר שהמהלך במבואות המטונפים מניח ידו על פיו וקורא, מאידך גיסא הוא פסק לרבי אבהו: "אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש". הסתירה אינה ברורה כלל. אכן, ר' יוחנן סובר שאין צריך להפסיק, אבל רבי אבהו כבר הפסיק, ולכן פסק לו ר' יוחנן שחוזר לראש, ומהי הסתירה?

מפרשים השר מקוצי והרא"ש את הסוגיה בדרך אחרת, ולפירושה מתבארת הסוגיה כפתור ופרח. ר' יוחנן סובר שיש שני סוגים שונים של שוהה - יש שוהה מרצון ויש שוהה מאונס. שוהה מרצון - חוזר למקום שפסק, שוהה מפני אונס של מבואות המטונפים - חוזר לראש. רבי אבהו שהה במבואות המטונפים כדי לגמור את כולה. שאל הוא את ר' יוחנן, מה דיני - האם אני חוזר לראש או למקום שפסקתי? ענה ר' יוחנן, לדידי, שאני סובר שמותר להולך במבואות המטונפים לקרוא קריאת שמע, שהייתך היתה מרצון, ועליך לחזור למקום שפסקת. לדידך, שאסור להולך במבואות המטונפים לקרוא קריאת שמע, שהייתך היתה מאונס, וחוזר אתה לראש³.

השר מקוצי והרא"ש, פוסקים את כל הסוגיות להלכה. סוגיית "מים שותתין לו על ברכיו" וסוגייתנו נפסקות להלכה, שחוזר לראש, כיוון ששהה מאונס. בסוגיות במסכת ראש השנה ובמסכת מגילה, נפסק להלכה שחוזר למקום ששהה, כיון ששהה מרצון.

הרמב"ם פוסק בהלכות קריאת שמע [פ"ב הי"ב, פ"ג הי"ד] ובהלכות שופר [פ"ג ה"ו] ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. בהלכות תפילה [פ"ד הי"ג] הוא פוסק: "היה עומד

³ כך יש לבאר גם את הסוגיה במסכת ראש השנה. הגמ' מקשה על רבי יוחנן הפוסק ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, מהוראתו לרבי אבהו שיחזור לראש, למרות שלשיטתו, רבי אבהו לא היה חייב להפסיק, ושהייתו היתה ברצון. מתרצת הגמ' שהוראתו היתה לפי שיטתו של רבי אבהו שהיה חייב להפסיק, ושהייתו היתה מאונס.

בתפלה ונטפו מי רגליו על ברכיו ממתין עד שיכלו המים וחוזר למקום שפסק, ואם שהה כדי לגמור את התפלה חוזר לראש". משמע מדבריו שיש לו שיטה חמישית, ולדעתו שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש בתפילה בלבד, ורק כששוהה מאונס⁴.

נראה להסביר שמחלוקת הראשונים נובעת ממחלוקת בהבנת דין שהה כדי לגמור את כולה. תוס' במסכת ראש השנה סוברים ששהייה כדי לגמור את כולה מנתקת בין שני חלקי המצוה ומונעת מהם להצטרף ליחידה אחת, וממילא פוקע ממנה שם מצוה. השר מקוצי והרא"ש סוברים ששהייה מרצון אינה מהווה הפסקה, ורק שהייה מאונס מנתקת בין שני חלקי המצוה. רבותינו הצרפתים סוברים ששהייה אינה מנתקת בין שני חלקי המצוה, ולכן יכול להמשיך מהמקום שפסק. הרי"ף מסכים עם רבותינו הצרפתים ששהייה אינה מנתקת בין שני חלקי המצוה, אך לדעתו בתפילה יש דין מיוחד הנובע מכך שמהות התפילה היא עמידה לפני המלך. בברכות ובמצוות שבדיבור, הטקסט של הברכה והמצוה הוא קובע את מעשה המצוה, והוא מצרף את החלק שלפני שהייה והחלק שלאחריה ליחידה אחת. בתפילה, העמידה לפני ה' קובעת את מעשה המצוה⁵, ושהייה כדי לגמור את התפילה מהווה סיום העמידה, ומחייבת לחזור ולהתפלל מתחילה. הרמב"ם מסכים עם העקרון של הרי"ף, אך לדעתו שהייה בעלמא אינה מסיימת את העמידה לפני המלך, אלא רק שהייה כדי לגמור את כולה במצב שאינו ראוי לעמוד לפני המלך [מים שותתים לו על ברכיו] מהווה סיום העמידה.

לסיום, הערה קצרה לגבי דינו של רבי יוחנן שאסור לקרוא קריאת שמע כשעומד במבואות המטונפים, ומותר לקרוא כשמהלך בהם. הרשב"א [ד"ה כאן] מסביר: "בעומד איכא משום 'והיה מחניך קדוש', במהלך לאו 'מחניך' הוא". כוונת דבריו היא שאין איסור לקרוא קריאת שמע כשסביבתו אינה קדושה, אלא שאסור לקרוא קריאת שמע כשמחנהו אינו קדוש. כשאדם עומד במקום, המקום הוא מחנהו, ואסור לו לעסוק בדברים שבקדושה, כשאדם מהלך, המקום שהולך בו אינו 'מחנה' אלא 'דרך', ואין חיוב שדרכו תהיה קדושה.

סיכום

ישנן חמש שיטות בדין שוהה כדי לגמור את כולה:

- א. רבותינו הצרפתים: חוזר למקום שפסק.
- ב. תוס' במסכת ראש השנה: חוזר לראש.
- ג. רי"ף: בתפילה חוזר לראש, בשאר התורה חוזר למקום שפסק.
- ד. השר מקוצי, רא"ש: פסק מרצון - חוזר למקום שפסק, פסק מאונס - חוזר לראש.
- ה. רמב"ם: שוהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, חוץ ממקרה ששהה בתפילתו מחמת אונס.

⁴ ניתן להבין בדבריו שלא כל אונס מחייב לחזור לראש אלא רק אונס בגופו [מי רגלים וצואה] ולא אונס חיצוני.
⁵ ראייה ברורה לכך ניתן להביא מהגמ' [כ"ט]: האומרת שטעה בתפילה חוזר לראש רק כשעקר רגליו, ואם לא עקר רגליו חוזר למקום שטעה. לעומת זאת, בברכת המזון, אם סיים ברכת "בונה ירושלים", מוסיף ברכה לקדושת היום, ואם התחיל "הטוב והמטיב" חוזר לראש [גמ' מט].

הלכה

נחלקו השו"ע והרמ"א בפסק ההלכה. השו"ע פוסק כרי"ף, ששוהה בכל התורה בין באונס ובין ברצון - חוזר למקום שפסק [סי' סה סע' א וסי' פה סע' א], ושוהה בתפילה בין באונס ובין ברצון - חוזר לראש [סי' קד סע' ה]. הרמ"א [סי' סה סע' א] פוסק כרא"ש, ששוהה באונס - חוזר לראש. המשנה ברורה [סי' קד סקט"ז] מביא שתי דעות בשאלה מהו אונס, אם רק אונס של איסור [מבואות מטונפים, מים שותתים על ברכין], או גם אונס של חוסר יכולת [לסטים ועקרב]. למעשה מכריע המשנה ברורה, שבתפילה כל אונס מחייב לחזור לראש, ובשאר התורה רק אונס של איסור מחייב לחזור לראש.

המגן אברהם [סי' סה סק"א, מובא במשנה ברורה סק"ד] פוסק שלכתחילה אסור לשהות כדי לגמור את כולה אף כשאין אונס, ולכן החזן צריך להזהר שלא לנגן הרבה בברכות קריאת שמע⁶.

הביאור הלכה [סי' סה ד"ה חזור] מסתפק אם קריאת שמע עם הברכות היא יחידה אחת, וחוזר לראש רק אם שהה כדי לגמור את כל הקריאה והברכות, או כיוון שברכות אינן מעכבות זו את זו אף אם שהה כדי לגמור ברכה אחת, חוזר לראש [לכל אחד מצדדי הספק יש קולא וחומרא. אם קריאת שמע וברכותיה הן יחידה אחת, חוזר לראש רק כששהה כדי לגמור את כל הקריאה עם הברכות, וחוזר לתחילת "יוצר אור". אם כל ברכה היא יחידה בפני עצמה, חוזר כבר כששהה כדי לגמור את הברכה, וחוזר רק לתחילת הברכה].

הביאור הלכה מביא ירושלמי המסתפק בדין זה. כיוון שיש ספק, פוסק המשנה ברורה להחמיר בקריאת שמע, ולהקל בברכותיה [הביאור הלכה מאריך לבאר את פסק ההלכה במקרים השונים].

⁶ המגן אברהם מבסס את דבריו על התוס' [ר"ה לב: ד"ה לדידין] והמרדכי [ר"ה סי' תשכ"א], וכנראה שהרי"ף חולק על דין זה. הגמ' [כה:] מספרת שמואל הקטן שכח ברכת "למלשינים" ושהה בתפילתו שתיים ושלוש שעות ולא העלוהו. גמ' זו קשה על שיטת הרי"ף שבתפילה אפילו שהייה ברצון מחייבת לחזור לראש [כך מקשה הפרי חדש סי' סה ד"ה חזור, ונשאר בצ"ע]. על כרחנו, שהרי"ף סובר ששהייה מהוה הפסק רק כשמפסיק מצוותו ועוסק בעניינים אחרים, ואילו שמואל הקטן התאמץ להזכר בברכת "למלשינים", ולכן שהייתו אינה מהוה הפסק. לפי הסבר זה ניתן לומר ששהייה מפני אריכות המנגינה אינה מהוה הפסק שהרי החזן אינו עוסק בעניינים אחרים. אמנם, ניתן לדחות מסקנה זו גם מפני שהניגון שהחזן מנגן מוגדר כהפסק לעניינים אחרים, וגם מפני שניתן לחלק בין תפילה לבין ברכות ואין ראייה משמואל הקטן לדין. תפילה היא עמידה לפני המלך, ולכן כשרואה את עצמו כעומד לפני המלך שהייתו אינה מהוה הפסק. ברכות קריאת שמע אינן עמידה לפני המלך ולכן שהייה באמצע אמירת הברכות מהוה הפסק אף כשאינו מפסיק לעניינים אחרים.